

Kritikak eta erreseinak

JOSE LUIS OTAMENDI, *Poza eta gero*. Susa, 1990.

Garai bortitz hauetan, mundu artistikoaren aho askotatik samurtasuna aldarrikatu eta errei-bindikatzen denean, hona hemen Jose Luis Otamendiren hitza, mindua eta samurra, lirika gure artean erruten. Samurtasuna zertarako? munduko arazoen aurrean jarrera tinko eta abegikor bat eraikitzeko; minarentzako baltsamo bat delako; malgutasuna forjatzeko; elkarrekiko ulermena eta hurbiltasuna garatzeko; bide alternatibo bat eskaintzeko. Lirika zertarako? barne sendimenduen errepresioari ezetz esateko eta kanpoan sentimendu horiek espazio bat edukitzeko; benetako sentimendua lantzeko, sentiberakeriaren arerioa bait da lirika, gustatzen ez zaigunari erantzuteko, errebeldia bat egituratzeko, "zainetan murrailak".

Maitasuna hala edo nola, agerian edo erdi izkutuka beti dago poemotan. Ez da ordea nagikerietan etzaten den maitasun horietakoa, hutsala eta utzia, baikik eta kosta ahala kosta, bere

ezeinegonean eta bere bizi dardarean, bere ahuleziarekin eta bere amorruekin, bere betazuloekin eta bere begiekin, bere barne borroketan eta bere aho korapiloetan, zutik dirauena eginahalean. Otamendirentzat maitasuna benetako asignatura da.

Poeta honen lirika zabala eta konkretoa da. Jose Luis Otamendi Euskal Herriaren barruan bizi da. Euskal Herria bizi du eta barne begiez ikusi eta sentitzen du bizi minez gure errealitatea eta poesiaren bidez interpretatu. Gizartearen buru belarri sartzen den poeta da, Euskal Herriko plazan maiz hara-hona dabilena. Inguaruarekin batera jaiotzen delako inguruaren laguna den hitz konkretuari deutso, egia esaten duen hitz zehatzari, mugagabetasun antzuetan gal daitezkeen hitz erabiliegiei muzin eginez. Hitz konkretoa lan-tresnatzat hartuta, adieraziko dizkigu bere mindurak eta bere herriarenak, batera bait doaz. Horrela, saboteatu, konplot, setiatu, beldurra edo

preso bezalako hitzak, egoera baten salatari, agertuko dira. Poema batean "ilunpetan / izar beltzak ziruditen gure eskuek" (35 orr.) diosku. Hala ere, egileak zuhaitzak inausten dihardu, itxaropena, ahal duen neurrian, bere neurrian ereiten. Esperantzaren eta desesperantzaren arteko ez-baian, bi mutur horien balantzan sortzen da poemagintza hau ("ia dena esana zegok / eta dena egiteko oraindik" 61 orr.), aldatu nahi izango lukeena, baina dirudenez aldagaitza suertatzen dena. Kinka horren sokatik dator poemarioan zehar elkargainka lerrotatzen diren irudi nahasiak,

lokamutsen antzekoak, surrealistikoa dena atzekoz aurrera jartzeko duen arrarotasun erakar-garriarekin, irudimen hankaz goratuarekin, agian eta beti ere nire irudiko, batzutan idazkera automatikoegiaren antza eduki lezaketen irudiok.

Konformagaitzak garelako idazten dugu poesia, zerbaiten bila, beharbada inoiz aurkituko ez dugun horren bila gozelako idazten ditugu bitakorako ohar-rrak bezalakoak, batzutan premia larrikoak, urgentziatzekoak diruditenak, beste batzutan ohar soilak.

Amaia Iturbide Mendinueta

PATZIKU PERURENA, *Marasmus femininus*. Elkar, 1993, 296 or.

Argitaratu aurretik ere eman zuen zer esanik eta sortu zuen jakinmin eta morborik franko Patziku Perurenaren zorioneko liburu honek. Leitzan bizi den goizuetarrak "emakumeen aurka kristorenak esaten dituen liburu" idatzia zuela zabaldu zen zurrumurrua, eta inor ez zela lan hura argitaratzen ausartzen, "oso gogorra" zelako. Iazko abenduan argia ikusi zuenetik, hainbat kritika latz izan ditu Perurenaren eleberri itxurako saiakerak, emakumeen aldetik patipat (G. Lasarte eta Itxaro Bordaren eraso bortitz bana *Euskaldunon Egunkaria*-n,

urtarrilaren 2an lehena eta, bi ataletan, otsailaren 22 eta 23an bigarrena); aldeko iritzirik ere izan da, baina, nik dakidala behintzat, bakarra eta bera ere goituzen ezezagun batez sinatua: Zubimusuko Bixentek *El Diario Vasco* egunkariko *Zabalik* sailean argitara emana (bi ataletan hau ere, urtarrilaren 19 eta 26an).

Benetako amorrazioa sentiarazi didan pasarte bat baino gehiagorekin topo egin badut ere, nik neuk liburua erraz eta interesez irakurri dut, eta irakurri ahala hainbat galdera planteatu dizkiot

neure buruari. Nik beti pentsatu izan dudanaren aurkako iritzi asko dago liburu osoan zehar, eta Patzikuk Joana izeneko pertsonaiaren bidez emandako arrazoiei nola aurre egin, nola erantzun pentsaten geratu izan naiz askotan, aurrera jarraitu baino lehen irakurri berriari buruzko nire iritzia ahalik eta argien utzi nahian. Eta litekeena da, ibili-ibili eginda, oharkabean bada ere, zerbait aldatu izana nire pentsamenduan liburu honen eraginez. Bestela esanda, pentsatzera behartu nau liburuak behintzat; ez da gutxi esatea, saiakera bati buruz ari garelarik.

Dudarik gabe, liburu ausarta da *Marasmus femininus*, gogorra, oldarkorra, *iraultzailea* (hitza-ren zentzu etimologikoan, hau da, gizartean onartu eta asentaturiko hainbat ideia nagusi hantkaz gora botatzen ahalegintzen delako), eta baita ahoberoa ere. Ahoberoegia aukeran, Patzikuk —Joanaren bidez— ideiak bota eta bota egiten baititu, parrastada etengabe, baina ukitzen dituen auziak oro egoskorkeria bero baten muga eskuetatik baino ikusi gabe, dudaren lilurari zirrikiturik estuena ere utzi gabe, harrokeria zapaltzaile batez. Horixe izan da behintzat nire inpresio orokorra liburua irakurri ostean.

Egoskorkeria latz, oldarkor, iraultzaile eta bero horren bidez, Joanak Patzikuren betiko kontraesanak utzi dizkigu agerian,

garbi-garbi, begien bistan. Dena den, ezin da ukatu liburuak mundu-ikuskerara edo kosmogonia berrezi bat jarri digula begi aurrean, gaurko gizartea eta gaurko mundua ikusi, ulertu eta kritikatzeko pentsamendu sistema oso bat, joera nagusietatik apartekoa, eta hori guztia lan literario bizi eta aberats baten bidez gainera. Aldez kontra eta aldez miresle nauka, beraz, Patzikuk, bere guztizko duen Orixek Joxe Azurmendi izan zuen bezala.

Zer dugu Patziku Perurenaren kontra?

Arestian aipatu bezala, liburu honetako pertsonaia nagusiak, Joanak, egileak hango eta hemengo bere idazlan eta iritzi agerpenetan erakutsi dituen kontraesan nagusiak uzten ditu agerian. Ikus ditzagun horietako batzuk puntuz puntu.

1. Joanaren zakil ezkutua

Zenbaitetan oso sinesgarri gertatzen bada ere, beste zenbaitetan aiseegi igartzen zaio Joanari gizonezkoa den kontalari batek mugitzen duen txotxongi-
loa baino ez dela. Badira Joanaren niri behintzat —nire bizi-
esperientzia eskasaren ondorio ote?— emakume batengan oso sinesgaitzak iruditzen zaizkidan zenbait ezaugarri: sexuari buruzko bere ikuspegi gordina —larua jotzea plazer huts gisa har-

tzen du, ez zaio axola gauean ohaide izan duenak goizean hitzik gabe ospa egitea, 196. orr.—, abortoari buruzko ikuspegi arina —"xarraxt eta fuera! *Egun bateko damua, eta bizi guziko pakea*", 238. orr.—, etxeko lanei buruzko ikuspegi positiboa —92 eta 93. orr.—, eta abar. (Honen bermagarritzat har liteke G. Lasartek bere komentarioan aipatzen duen lapsua ere: "Ahizpa" ordez "arriba" idazten du Joanak 162. orrialdean).

Zilegi du idazleak, jakina, pertsonaia bitxi eta harrigarriak asmatzea, irakurlea txundituta utziko dutenak, baina sinesgarritasun eta koherentzia pittin bat nahitaezkoa da horrelakotan. Kasu honetan, Joanak ez du zalantzarik uzten: Patzikuren *alter ego* baldarregi mozorrotu eta disimulatua da.

2. Zezen bat ordenadorearen aurrean

Zer egiten du, bestalde, arraioaren, jakintzaaren eta kulturaren hain aurkari gogorra den pertsonaia egoskor horrek —Joanak, alegia— hango eta hemen-go, aspaldiko eta oraingo aipuz dotore eta taxuz zipristindutako eta argudio, logiko eta arrazoiz egoki ehundutako gutun erudito hauek idazten? (Gainera, arraioa!, pertsonaia hori emakumezkoa ez da barren!).

Patziku Perurenaren betiko

kontraesanaren isla da Joanarena. Patziku bere etxeko ordenadorearen aurrean erakusten zuen argazki bat komentatuz kontraesan hori agerian uzten duen komentarioa egin zidan behin adiskide batek: zer egiten du zezen batek ordenadorearen aurrean?

3. Egon hadi geldi eta jango duk mehe!

Estatuari eskubideak eskatzea jokabide nardagarria iruditzen zaio Joanari. Dударik ez, umiliagarria eta tristea da Estatuari eskubideak eskatzea, batez ere Estatu hori onartzen ez dutenentzat. Oso ongi, ados gaude horretan, baina Mariak haurdun geratu eta, Joanaren aholkuei jarraituz, abortatzea erabaki balu, gaizki hartuko al luke abortatzeko aukera libre eta doanekoa? Eta femenistek abortatzeko eskubidearen alde azaldu eta borroka egin izan ez balute, orduan zer? Orduan ez zen *Xarraxt eta fuera!* egiterik izango, orduan latzago eta odoltsuagoak izango ziren hori adierazteko idatzi beharreko onomatopieiak.

Orobat, beste hainbeste esan daiteke Iraultza Frantsesaren inguruan Patzikuk Joanaren bidez egiten duen gogoetari buruz. Ez zuten dena ondo egingo orduko iraultzaileek, eta litekeena da, bai, gaurko munduak dituen gaitz nagusietako batzuk —burgesiaren nagusigo lotsagabeak

adibidez— iraultza ondorengo urteetan izatea lehen agerpena. Baina ez ote zuen orduko munduak iraultza baten premia? Ez ote zegoen orduan askatasuna eta berdintasuna aldarrikatu behar larririk? Aristokrazia aberatsaren menpe eta erregearen zerbitzura bizitzen jarraitu behar ote zuten orduko nekazari eta burgesek? Patziku bera jarriko nuke orduko menperatuen laruan, ea makurturik jarraitzeko prest ote zegoen. Baina ez, garai hartan bizi izan balitz konte edo markes izatea egokituko zitzaio-lakoan egongo da, edota, titulurik ezean, Elgorriko noblearen babesa izango zuelakoan gutxienguz.

Eta beste gai batzuen ingurura joz gero, antzeko gogoetak egin daitezke. Izango ote zuen, esate baterako, Perurenak euskarazko liburuak idatzi eta argitaratzerik, inork inoiz eskubide horren aldeko borrokarik egin izan ez balu? Soldaduskari uko egiteko eskubidearen aldeko borroka egin beharrean, zintzo-zintzo joan behar ote lukete koartelera intsumisoek Joana eta Patzikuren ustetan? Eta abar, et abar...

4. *Zuk lan eta nik jai!*

Norberak egiten dituenak ez gainerako lan guztiak erraz eta erosotzat emateko joera dugu denok, eta neu lehena horretan. Patzikuri ere antzeko zerbait ger-

tatzen ote zaion nago. Etxeko lanetan ez dut nik, egia osoa esateko, eskarmentu handiegirik, baina honako hau esateko lain bai behintzat: guztiz nekagarri eta frustranteak direla. Zergatik? Bi motibo nagusirengatik, besteak beste: batetik, inorentzat egiten delako (garbitu berria berehala da narraz; erosketak egin, bazkaria prestatu, ordu laurdenean dena jan eta gero garbitzeko ontzi mordoia baino ez da geratzen...)

Alferrik esango die Patzikuk etxeoandreei —neskame izana den eta etxeo lanei beldurrik ez dien Joanaren bidez eginagatik ere— eurena dutela, etxeoandretza, denik eta ogibiderik ederrera. Ez diete sinetsiko, ez behintzat Patziku bera etxeo lanei eurak bezain lotua ikusi arte. Sinatuko ote luke Patzikuk bere bizitza osoan etxeo lanak izatea ogibide, gaur egun liburuak irakurri, idatzi eta hitzaldiak emateko duen astiaren laurdenik ere izan gabe? Ez al zaio logikoa iruditzen eguna joan eta eguna etorri, etxetik irten gabe, lan makur eta frustrante bati estu lotuta bizi den etxeoandreak beste bizi-modu bat izatea amets? Bada egin dezala aproba, pasa ditzala urte batzuk etxeoandretzan, bere eta besteren lanak eginez, ea zer ondorio ateratzen dituen. Sinengarriago eta baliagarriago irudituko zaizkigu seguru asko bere iritziak orduan.

Ez zait gaizki iruditzen egun eta hemengo gizarteak ohore bereziz jantzi ohi dituen lanbideen distiraren faltsutasuna salatzea. Ez zait gaizki iruditzen etxeko lanak beste edozein zereginen parekoak direla esatea, beste edozein eginkizunek bezainbat kategoria edo gehiago duela, alegia, etxekoandretzak. Baina emakumeak bere kabuz hartu beharko du erabakia auzi horren inguruan, ez lan mota ezberdinak ezagutzeko aukera (pribilegioa?) izan duen gizonak emandako aholku paternalistari jarraituz. Zer nahi du Patzikuk? Etxekoandreak, beste ezertan aproba egin gabe, Patzikuren —edo Joanaren berdina dio— gomen-dioa jarraituz, etxean etsi dezan? Tira, distira faltsuko edozein lanbideri dagokion soldata izango balu sikiera, akaso; baina etxekoan galtzontziloak debalde eta kanpokoanak miseria umiliagarri baten truk garbitu behar baditu... nahiko lan! (Eta, Patzikuren ustez, eskubideen alde borroka egitea ergelkeria denez, nekez pentsa liteke desoreka hori inoiz aldatuko denik).

5. *Bi erabateko berdintasun guztiz ezberdin*

Berdintasunaren aurkako hizlari amorratua dugu Joana. Eta ez du arrazoi faltarik horretarako. Emakumeak eta gizonezkoak ez gara berdinak, eta ezta izan beharrik ere. Bada alderik, nire us-

tetan, ez bakarrik jaso dugun hezkuntzaren ondorioz, baita berezko izaeran ere, munduaren aurreko jarrera eta jokabideetan, Joana eta Patzikuk egoki ikusi duten moduan. Ezberdintasun hori zertan datzan zehaztean, Joana eta Patzikuk ezaugarri noblez jaxten dute gizonaren izaera eta makurrez emakumearena; beste ikuspuntu batetik begiratu —benetan eme litzatekeen Joana baten ikuspuntutik agian—, alderantziz ere izan zitekeelakoan nago. Baina, bai, kontua da zenbait irakurlerentzat oso mingarriak izatera hel daitezkeen adjetibazio baldar eta eztabaidagarri horiek alde batera utzita, ados nagoela funtsezko ideia nagusian: bada alderik gizonezkoen eta emakumezkoen artean; eta ez dut uste feminista guztiek ukatzen dutenik hori, ezta hurrik eman ere. Ondo, beraz, horraino. Baina ezberdintasun hori bada goela onartzetik derrigor bete beharreko arau nagusitzat jotze-ra jauzi handi eta arriskutsua dago, Joana eta Patzikuk batere kezka edo beldurrik gabe egiten dutena.

Emakume eta gizonezkoen arteko ezberdintasunak lege bihurturik, Patzikuk gizonezko guztiak berdinak nahi gaitu, benetako gizon: gure senari lotuak, nobleak, zakar eta bapatekoak, *xamurkeria* eta *marigixonkeria* arrasto orotik libre; emakumeak

ere, orobat, benetako emakume: guztiak gezur ttikien zale, kultura eta jakintzaren mundutik urrun, gizonaren indarra bereganatu, etxekotu eta domatu beste ametsik ez duten izaki iruzurgile eta bihurriak. (Lehenago genioena: nobleak dira gizonaren ezaugarriak Patzikuren ikuspuntutik, eta makurrak emakumearenak).

Berdintasun nahi horrek joera sexualen azterketan jotzen du gailurra. Patziku bezala, Joana homosexualitate arrasto orotik urrun dago, noski. Berarentzat *emantxa lesbiana* guztiak maskoten, sadikoen, maniakoen eta —hara!— bioladoreen parekoak dira (134. or.) Baina zerk bereizten ote ditu maila horretatik ohizko jokabideari eusten dieten heterosexuak "normalak", "naturalak"? Hori ez digu azaltzen Joanak. Joana ez dago *nahi duenak bere gustoak eta gutziak nahi dituen gisan egin ditzanaren kontra* (134. or), baina argi ageri du sexuari buruzko ikuspegi aski monolitikoa duela, falikoa ez esatearren (falikoegia emakume bategan sinesgarri izateko, sail honetako lehen puntuan ikusi dugun bezala).

Beraz, askatasuna bai, ematen du Patzikuk norbera nahi duen bezalakoa izan dadin, baina kontuz gero!, badira eta jarraitu beharreko ereduak badira eta gainerako guztien gainetik dauden gizonezkoak eta gaine-

rako guztien gainetik dauden emakumezkoak, eta, besteak beste, sexuaren inguruan duten jokabidean antzemango diezu horiei, ez baituzu horien artean homosexualitate arrasto txikienik ere aurkituko... Beste zenbaite-tan bezala, gai honen inguruan ere eskuinik arriskutsuenaren bertiko joeretatik gertu ikusten dugu Patziku.

6. Emakumearen "bentajak" agerian

Nire irakurketaren arabera, Patzikuren liburu hau ez da berez eta huts-hutsean "emakumeen aurkakoa", artikuluaeren hasieran aipatu ditudan zurrumurru haiek zioten gisan. Nik ulertu dudanaren arabera, liburu hau emakumearen alde ere mintzo da, bai behintzat zenbait pasarteri —jorrailaren 15eko gutunari berezki— erreparatzen badiegu.

Lehen esan bezala, gizon eta emakumeen arteko ezberdintasunen aldeko amorratu agertzen zaigu Patziku liburu honetan, eta berdintasun nahi oro gaitzesten du. Gizon izateko modu bat eta emakume izateko beste modu bat aldarrikatzen ditu Perurenak, baina, hori bai, bat eta bakarra kasu batean zein bestean, aurreko atalean ikusi dugun bezala. Mezu bat du, beraz, Patziku Perurenak arrentzat eta beste bat emeentzat.

Gizonei gorputzaren indarrari

ixpiritu xuriarenari baino garrantzi bandiagoo emateko esaten die Perurenak, gizon nobleak izateko. Noblezia horren eredu eta adibide, Nietzsche, Elgorriko noblea... eta batere ezagunak ez diren hainbat eta hainbat gizon anonimo ditugu, gizon nobleak, larru beteko gizonak ez baitu bere ondotik historia haundirik uzten (23. or.) Eredu noble horretako ezezagunen artean, era askotako gizonak sar daitezkeela iruditzen zait niri, maitagarri eta miresgarriak hainbat, benetan izugarri eta gorrotagarriak beste batzuk. Ezagunei dagokienez, nahi duena esango du Patzikuk baina kulturaren eta jakintzaren mundukoak dira, baita eurek nahi ez badute ere. Alegia, zer ote dute Elgorriko noblearen lanek —edota, jakina, Patziku Perurena berarenak ere— kulturaren eta jakintzaren munduak (189. orrialdean irakur dezakegunez) beti berekin duen txorakeria, ahulleria eta *asmaxio xuri* kategoriatik libre izateko?

Emakumearentzako mezua oso bestelakoa da. Patzikuk erakusten digun ikuspegitik, emakumea —gezur ttikien beharrean den izaki ahul, mendekari eta iruzurgilea izanagatik ere, gizonaren indarra bereganatzera beharturik dagoena— *gixona* —behar bezain noblea ez den gizona— kezkatzen duten arrazoi hutsal guztien gainetik dago. Ez

dirudi emakumea, Patzikuren ikuspegitik, inola ere gizona baino gehiago izatera hel litekeenik, baina emakumea, zalantzarik gabe, *gixona* baino argi eta azkarragoa da askozaz ere:

*Kultura guziak, jakintza guziak, gizonak asmatutako hitz guziak, bizitza ordezkatu eta ondorioz ukatu baizik ez din egiten. Eta gixonak, gixon arraxoidun izan nahi baldin badu, han konpon dadila bere txorakeria, ahulleria eta *asmaxio xuri* horiekin, (189. or.).*

Azkenaurreko gutunean ere emakumeen indar berezi hori azpimarratzen du Joanak, Nietzscheren esaldi bat komentatzen ari dela:

Gizona etengabe emakumeagan gorderik dagoen egia bilatzen saiatzen baldin bada, eta gure atseginin haundiena horixe baldin bada, nola hasiko gaitun bada gu, gugan gordea daukagun egia hori erakusten? Hartara, geure nortasun eta grazia guzia, eta aldi berean, gizonaren izpiritu grina, beti gugan bizi duen egi grina, desegin baizik ez geniken eginen eta! (264. or.)

Patzikuk liburu honen bidez emakumeei esaten diena, berriz, honako hau da nire irakurketaren arabera: "Tira, zuek gutako gehienak baino gehiago zarete, gutako gehienak baino askoz ere argi eta azkarragoak gutako gehienak baino maila bat gorago

zaudete beti. Zuek bitzta zuzenean bizi duzue; gu —edo gutako gehienak behintzat— bitzta ukatu eta ordezkatu baino egiten ez dituen jakintza eta kulturaren inguruan gabilta beti, ezerezean igeri, jainko izatera ailega gaitzkeela sinetsita. Ez zaitezte tuntunak izan, jarraitu ezazue orain artean bezala, ez zaitezte gu imitatzen hasi, ez iezaezue jarraitu gure pausoei, ez egiozue kasurik egin jakintzaren eta kulturaren lilura faltsuari, ez zaitezte gu gizonon indarririk berezkoe-nak, bizienak, distiratsuenak ahuldu eta guztiz pattalduta, gizon edo marigixon bihurtuta utzi gaituen droga menperatzaile horren itzalpe hilgarrian sar; gera zaitezte etxeko txokoan, etxeko eta bizitzako gauza ttikiak zaintzen, horietan baitago, zuek ederki dakizue, benetako bitzta eta benetako lilura; jarraitu ezazue zuen mundu ezkutu eta liluragarria zeuen baitan sakon gordetzen, ez ezazue sekretu hori agerian utzi, sekretu horixe baita, bere sekretu izaerari esker, gu gizonon bizipozik handiena”.

Paternalismo gutxiagoz —norberaren ideiak emakume baten bidez ematea disimulo hutsa da kasu honetan— eta *apalltasun* gehiagoz —emakumeak duen “bentaja” gehiago azpimarratuz (187, 188 eta 190 orrialdean hitz horrekin egiten duen bezala)

eta, batez ere, norberaren zein gogaide gertukoenen kontraesanak aitortuz eta zalantzari arnasa hartzeko zirrikituak utziz— eman izan balu, beharbada beste erantzun bat izango zuen Patzikuren mezuak, ez baita, azken finean, hain zentzugabea bere tesi nagusia nola tesi hori emateko modua. Nik behintzat kontuan hartzeko moduko xehetasun benetan interesgarriak aurkitu ditut Patzikuk gizonezkoei zein emakumezkoei liburu honen bidez igorri dizkigun mezuetan, batarren zein bestearen aurrean oso kontuz eta oso begi kritikoz paratu behar dugula iruditzen bazait ere.

Zer dugu Patziku Perurenaren alde?

Kontraesanak ugariak izanik ere, liburuak badu meriturik eta interesik. Laburragoa izango naiz horien agerpenean

1. *Kosmogonia pertsonala*

Marasmus femeninus “nobela, prosa, literatura, filosofia edo zer arraio den” ez dakiela dio G. Lasartek Perurenaren liburua komentatzean. Itxaro Bordak, berriz, Elkar argitaletxeak lan hau saioen bilduman zergatik argitaratu ote duen galdetzen du. Ez dut uste garrantzi handikoa denik kasu honetan auzi horiek erabakitzea, baina, dena den, ez zait iruditzen zilegi litzatekeenik

Patzikuren liburu hau saioaren mailara iristen ez denik edo antzekorik esatea. Kontraesan eta guzti bada ere, mundua eta, bereziki, gure gizartea begiratu eta ulertzeko pentsamendu sistema oso bat aurkeztu digu Perurenak, mundu-ikuskerara edo kosmogonia berezi eta pertsonala, hainbat idazle handiren eraginpean sortua, hori bai, baina egilearen beraren galbahetik pasea.

Gainera, pentsalari ezezik idazle ere badenez, jantzi literarioa eman dio Patziku Perurenak bere mundu-ikuskeraren agerpenari, genero epistolarrari oso etekin ona atereaz.

2. Pentsamendu asentatuen iraultza

Bere pentsamendua eskuindartzat jotzeko arrazoirik falta ez bada ere, bizi dugun eta bizi gaituen gizartearen azpiak *iraultzen* saiatzen den idazlea dugu, du-darik gabe, Patziku Perurena, eta bere jarduna, orain arte ikusi dugunez, beti kontraesan berberen agertoki bada ere, ezin da ukatu tarteka-tarteka irakurleon kontraesanak agerian uzten ere asmatzen badakiela, bai nireak behintzat. Egungo gizartearen indartu eta asentatuta dauden iritzi nagusi asko *irauli* eta hankaz gora jartzen ditu Perurenaren ikuspegi ezohizkoak.

Niri, esate baterako, oso interesgarriak iruditu zaizkit jakintza

eta kulturari egiten dizkion kritikak, edota baita estatistiken indar gero eta zorabiagarriagoaren aurrean agertzen duen haserre bizia, edota familiaren inguruan egiten duen konparazioa; *Kaso honetan, kaiola eta familia gauza bera ditun, eta txoria zein amodioa berdin.* (223. or.) Patzikuren kontraesanak agerian uzten dituen arren, badu mami eder eta bizigarririk Joanak *jendaje publiko atxoauretueri* buruz esaten dituenak ere. *Eta beste aldetik, holako pailaso jendajea bakantzekotan, itsu itsuan txalotu beharreen, kritika zorrotz eginez eskarmenta arazi beharko liken, zuzenbidez, hari begira erdi, mozo-rrotuta eta ahotik erde arraka egoten den gizartea sanoxeagoa balitz. Baina, ikusten dun zainen gutxi duen sanotik gure honek* (62. or.) .

Emakume-gizonezko bereizketaren aurrean esaten dituenek buruz, esana dut lehendik ere zein den nire iritzia. Ulertzekoa da zenbait irakurle —emakumeak batipat, noski— oso mindurik egotea hainbat baieztapen ahobero eta zapaltzailerekin baina ez du interes faltarik Patzikuk funts-funtsean planteatzen digun kezkek.

3. Prosa bizi eta sentitua

Liburua salbatzen duen arrazoi bakarra hizkuntza da, dio G. Lasartek Perurenaren liburuari

egindako komentarioan. Iñaki Seguirolak, berriz, honela dio liburuari paratutako gibel-sola-sean, bazterretan zabaltzen ari omen den "Gaitzeuskalki Sintetiko Barrenutsa" gaitzetsi ondoren: *Begien bistakoa dun ordea oso beste kasta batekoa dela liburu honetan irakurtzen dena; horretan ia mirakuluzko salbuespena zirudín Joana honek, inon salbuespenik bada.* Beraz, ez dut uste nire goraipamenean beharrea denik Perurenaren prosa bizi eta sentitua.

Posdata.

Oso gai labain eta zailak dira *Marasmus femininus* honek bere orrialde ugarietan zehar irakurleari planteatzen dizkionak. Nekez izango da inon Joanak

bere gutunetan agertzen dituen iritzi guztiekin ados dagoen irakurlerik (ezta Perurena ere agian?), baina baita ezertan arrazoi ematen ez dionik ere. G. La-sarte eta Itxaro Bordaren komentarioek ez dute dudarako tarte handirik uzten: liburuak irakurri ahala irainduta sentitzen dira, itxura batean behintzat, emakumeak. Nire iritziak irakurtzeko beta, egonarria eta eroapena izan duzun irakurle horri ohar ttiki bat egin nahi nizuke, badaezpada ere, perspektiba gal ez dezazun, nire jardunari behar baino garrantzi handiagoa eman ez diezaiozun: ez ahaztu ni ere gizonetzkoa naizela, eta ez dela oraindik liburu honek txakur txiki bat balio duenik uste duen emakumerik ezagutu.

Juan Luis Zabala

LUIS LANDERO, *Juegos de la edad tardía*. Tusquets Editores, 404 or.

Luis Landero autorearen *Juegos de la edad tardía* lehen eleberriak beraldiko arrakasta ezagutu du Espainian *Andanzas* sortan argitaratu bezain azkar. Bederatzi hizkuntzetara itzulia, eta hainbat edizio ukan dituen, eleberriak, euskal idazleen ezagumenerako, hurbileko aipua merezi duela uste dugu. Liburuak berrehun mila ale baino gehiago saltzea lortu du, eta Espainiako Literatur Saria, Kritika Saria, Ita-

lian Gr. Cavour deiturikoa bereganatu ditu, besteen artean. Autoreak aitortzen digunez, Estremadurako jaiotetxean haurtzaroan ez omen zuen liburu bat eskuartearen ukan harik eta, etorkin eta labori baten seme gisa, hirira irten zen arte. Dena den, etxean ahozko literatur oparoa jaso zuen. Gaur egun, telebistaren eraginez, itoa dagoen literatura aberatsa, aspaldiko erromantzez, leiendaz, ipuinez eta kontaketez

hornitua jaso zuen. Pubertaroan, beste gazte askok bezala, poema ezkutukoak ere idatzi zituen, batez ere, bere bihotzeko musari. Lehen poema idazterakoan mundu guztia bere inguruan miresle geldituko zela, uste izan zuen, baina dezepzio frustragarriak jasan zituen... Bere poesiak ez zuen inor txunditu. Agian, porrot hura bere narraziogintzaren atari eta giltza bihurtu zen.

Landerok eskaini digun eleberria bi gizonen bizi-zertzeladek gauzatzen dute. Bi gizon, nolabait, arloteen biografia hitsa da, pixkanaka idealizatzen eta zuzpertzten hasten dena. Bi gizon grixen desnortasunak, erresorte bezala, irudimenaren jokuen bitartez utopia gozo baten sareak bilbatzea lortzen du, ilusioa bertsotuz. Telefonoaren bitartez, Gregoriok Gil adiskide arlotearen baitan mito anakroniko zenbait biztea eskuratzen du. Telefonoaren urruntasuna aitzaki dela, Gregoriok hariaren beste aldeko entzulearengan amets arraroak, utopia ederrak, lilura itzelak jaiotarazten ditu. Utopien haritan, pixkanaka, Gregoriok gaztearoko ametsak aspaldian itoriko liluramenduak, harrandikeria suntsituak berriztatzen ditu. Behin bateko Gregorio hitsa Faroni delakoa bilakatzen da, eta bere histasun arlotetik jaikita, beste tipo garaile, azkar, amodiotan dandy, kultua bihurtzea lortzen du. Ho-

rrela, Gilengan amets faltsuen euforia jaiotzen da parodia bidez. Gizon gizagaisoa ilusio berrien xarmara iragaiten da hariak eta Gregoriok muntaturiko haria espejismo hutsa dela egiaztatzen den arte. Bi protagonista horien ilusio-jokua ez da gertatzen pubertaroan, aro larrian baino. Utopia gozo, liluragarri eta xumean bizitzeko autoreak telefono gailuaren urruntasuna profitatzen du maisuki.

Eleberriaren originaltasuna eta azertua utopia guztien muntaia bide horretaz baliaturik egitea da, hots, sasi-amets guztiak adiskidearengan lopide hori dela medio gauzatzea. Eleberriak psikologi baliabideak bilbatzen ditu, behin eta berriz, Gil laguna bere amarruen maindirean eror dadin, utopian harro eta zoriontsu sentitzearren. Gregorio arloteak adiskidearen xalotasun du elikagai. Parodiaren bitartez bi gizon hits anodinoen ihesnahia maisuki isladatuta. Bietatik inork ez du ezpalik, ez eta ahalbiderik, bizi-tzan ezer handirik, benetan, egiteko, baina gezurraren bitartez ilusioaren hariak luzaroan irautea lortzen dute, hariak eta egiaren latza (porrot esistentzialarekin batera) Gregorio aitortu beharrean aurkitzen den arte.

Eleberria oso ongi landua agertzen da. Idazkera malguki bilbatua, segidazko hatsa hizkera laun eta aberatsean emana. Barneko tramaren gainean giza

deskribaketak, karakterizazioak, kera sugerituak, ironia lortuak fineziaz. Nahiz eleberria hiritar giroan kokatu, baditu pasarteak zertzelada errural eta xalotan atonduak. Hona zehaztaperen deskriptibo zenbait, ukitu psikologikoz egokituak: "Su tío... detuvo el dedo con el que seguía la lectura, y se volvió con una sonrisa desmañada", "Con los ojos estancados en el vacío..., fuera ya, casi definitivamente, de toda época, costumbre o afición", "...Y los balcones se cerraron y el silencio volvió de nuevo a hacerse prodigioso", "Por su margen quimérico, asomándose a la luzidez como un ratón al entrepaño de una alacena, el tío lo acompañaba con un balanceo errático", "Luego hubo un rápido intercambio de monedas y al fin se quedó solo, debatido entre la sensación de ridículo y el aire aromado de limón...", "El virtuosismo desdeñoso de sus dedos, y hasta lo que contaban había quedado impregnado por su presencia inagotable".

Deskribapen somatikoak egitean ere ñabardura, zehaztapenezko ahalbide eta adierazpen sotil antzekoak, idazlearen maisutasuna isladatuz. Esan daiteke azalpen fisikoen azpitik halako aire psikologikoa doala, batzutan agirikoa, bestetan izkutukoa hari bestekoak bailiran. Hona adibide zenbait: "El mentón sostenido en el trípode de los dedos, o ha-

ciéndose una visera en la frente, el otro antebrazo fuertemente asentado en el muslo, la mano colgando en el vacío y los ojos fuertemente fijos en su propio horizonte", "Su cabeza descubierta, acostumbrada al sombrero, blanqueaba con obscena desnudez de matrona recién salida de la enagua. Lucía un bigote finamente caligrafiado sobre una boca semejante a un higo pasón", "...Con flequillo de ida y vuelta, cara granujiente y dientes de conejo, que era de los que más hablaban y que —a pesar de su aspecto iluso de horteliza— tenías más historias de mujeres que contar", "...Ojos de asomada turbia. Los hombros, abatidos, los remansos de grasa, la ausencia de caderas, la incipiente papada, le daban un aspecto de lagarto indefenso y reconciliado con su propio asombro". Hemen "asomada turbia" eta "propio asombro" delakoak zehaztaperen somatiko baten lotune psikologiko bezala. Berdin ondorengoan soinaren zehaztapenei "rencor sin objeto", "con la vista fuera de la voluntad" oldozpen animikoak tartekatuz: "Caminaba encogido y sucio junto a las paredes, arrastrando los pies, rumiando su rencor sin objeto, deteniéndose con la vista fuera de la voluntad, el pensamiento en ningún sitio, colgado del labio un cigarrillo a medio arder". Jazkien deskribapenetan

ere nabartasun bera, maiz, barrokismoa ere alboratu gabe. Ironia, berriz, franko bere lerroetan, ia eleberria osoa ironia gazi-goza baten islada delarik. "Yo hubiese sido un buen conquistador de tierras", decía, "pero el destino me ha condenado a una época en que la única gran empresa se reduce a la conquista del puchero", "Gregorio tuvo entonces el último arrebató lírico de su juventud: se detuvo ante unas ramas bajas, arrancó una hoja seca y dijo: "Qué bonita es, parece el corazón de una estrella".

Esan daiteke Landeroren idazkera nabarraren gain, aipatzekoa dela gauza txokante eta txuleskoen azalpena (beti parodiaren mesedetan). Bere eleberria irakurtzean ez da asperdura-

rik, ez eta gainbera tematikorik sentitzen; irakurleak hatsa azkenera arte mantentzen du interesaren haritan. Liburuan azpiga nagusi den utopiaren hutsegitea giza bizitzan erroturiko zerbait da.

Beraz, telefonoa bezalako aparailu prosaiko baten bitartez eleberriak idealizazio anakronikoen kritika dagi, estilo zuzen (batzutan barroko, eta gehiengotan armoniatsu baten) andanetan giza errealitate bat psikologia apartaz isladatuz. Errealitate gaitzak nobelan bere kontrazal idealizatua aurkitzen du utopia eta liluran, nahiz eta lilura deslilura bilutsean geratu egiaren latza desestaltzean. Baina desestaltzea fineziaz eta umorez ematen da...

Luis Mari Mujika

PAKO ARISTI, *Auto-stopeko ipuinak*. Erein argitaletxea, 203 or.

Pako Aristi narraziogile eza-gunak oraingoan hogeita hamaika kontaketa labur eskaintzen dizkigu idazkera zalu, solte eta uhinkorraz. Ipuin batzuk sketch umil gisa pasatzen dira irakurlearen aitzinean, gauza arrunten ondoan, beste sugerigarriagoak eta maliziosoagoak ere aurkeztuz.

Errelato laburrek beti dute ezezaren arriskua, zerbait hutsa-

laren usna. Ondo egiten direnean, ordea, sugerigarri izateaz gain, trinkoak ere gerta daitezke. Idazleak denetatik eskaintzen digu, baina sugestioaren eta ongi eginaren xarmaz ugariago. Haren hemen, katxondeoaren alboan, ukitu psikologiko xumeak, ironia xuabea, pasarte erotiko esperatzeakoak, eta aldarte bihurrien eszenategi aukeratuak... *Maitemintzea, benetan zer den* delakoan, trenaren eszenifikazio sotila pro-

fitatuz, amodioaren oroipen-bilduma sotila. *Parkinson* ipuinean gizon zaharkituen aldarte ohizkoak (parkea, bakardadea, useoi janaria botatzen dien agureak, koadro umil, kasik ebanjelikoak, bizitzaren ironia ahanzi gabe...).

Kandela gorria ipuinean, sentsualitate apalago baten bidetik, trazo lortuak. Beste bi ipuinetan sentsualitate askoz gordinagoa eskaintzen digu; hemen, emagaldu baten deskrazia dela eta, jarrera sotilagoa. Ternezia ere badu ipuinak ildo xumetan... Bai, badakigu beti ez dela horrela Aristiren luman, beste errealismo sentsual (edo pornografiko baten bidetik) "zakilaren" mendea tente, han-hemen astokiago azaltzen dena, adibidez, *On the road* eta *Arrosa koloreko* dela-koetan... Azken aldiko euskal literaturak maiz eskaintzen digu erotismo "asto" hori, erdal autoreetan nabarduraz eta terneziaz beteagoa eman ohi den sentsualismo gozoa. Andu Lertxundiren *Otto Petteko* sentsualismoa, adibidez, umotuagoa da, gozoagoa, armoniatsuagoa, nahiz eta errealismoa ez alboratu... Behar bada, jarrera hauek lehendiko euskal errepresio sexualaren iheste ankerak dira, oreka gabekoak, aintzinako ildotatik desmarkatu nahiak. *Kandela gorria* ipuinean eta beste batzutan, aldiz, sentsualismo askoz xume eta sugerikorragoa Aristik.

Kotxeko giltzak ipuinean autorearen euskara-motaren hautapena kotsideratuko nuke. Bide hau lexikoaren aldetik, kotzesio gehiegi egin gabe, azkenaldiko autore batzuen jarrera lexikal maximalista baino jatorragoa deritzaigu... Badirudi idazle batzuen postura gaur hainbat hitz zahar arkaizante eta lokalismo huts berriztatzea dela, nolana, testuaren ulerpena gaitza, liseriezina gertatu arren. Tentaldi hau arrisksua da, garbizalekeria solapatua delako, nahiz eta berez neologismoz ukitua ez izan. Kuestioa da testuak irakurlea liluratu egin behar duela, atsegina sentiarazi, eta ez orria lexiko-bilatze prosaiko eta etengabea bihurtu (hiztegia orri bakoitzean lau edo bost aldiz behatu beharrean bere burua aurkituz...). Noski, oreka gaitza da, baina penagarria eta nekoso egiten da zenbait liburu berri, orain hamabi bat urtetako eskasia eta txabakanismo lexikala era hain ankerrean garaitu nahiaz. Lokalismo lexikalekin arreta gehiagoz jokatu behar dugu, literaturaren xarma eta balioa ez baitago hiztegi hutslean... Aristik badakizki, aproposki, erderakadak, prezisamente, botatzen, baina ez da autore zabarra, hala ere, larrapastada horiek irakurketa soil eta malgu baten mesedetan egiten dituelako, ene ustez... Adibidez, *Ehun gradutako bakardadea* ipuinean honakoa: "Sukaldeko sua lehen-

dabizi, gero labadora, kalentadorea, hozkailua, sekadora, ontzitegia, armairuak, patatak zuritzeko tresna bat, bentiladorea, fregona, kafetera...". Noski, guztiz ulergarria, nahiz eta euskara garbiaren desmesdetan baten baino gehiagoren iritzitan... Onartzen dugu testua, behar bada, *kalentadorea* (berogailua) eta *kafetera* (kafeontzia) kasuetan ezik... Euskarak sortzeko duen ahalbidea alboko hizkuntzena bezain oparoa da, kuestioa, ordea, orri bakoitzean han-hemen aurkituriko fosil guztiak berpiztu behar al ditugun horretan dago. Narrazioan, behintzat, jokabide zenbait pedante eta arriskutsu egiten zai-gu...

Ehun gradutako bakardadea eta *Bai, nahi dut* ipuinetan originaltasuna eta xarma lotuta, ironia baten haritan. Azkenean Inesek onartzen du senargai *itsusia*, gaziari halako puntu gozoa bilatuz. Ipuin honetan, bestalde, erruralitate baten puntu nabarmenak. Errualitate sugerikor hau present beste errelato batzutan ere, eta narrazio modernoan (aski da García Márquez, Rulfo, Cela, Delibes irakurtzea) errualitate kontraesankor, bortitza (batzuetan gaitza, bestetan xumea) ez da nahastekoa kostunbrismo edo ohiturismo dekadente batekin, euskal kritiko zenbaitek egiten duenez. Hegoamerikako narrazioa errualismo sugerente horre-

taz beteta dago, dudarik gabe. Tematika hiritartua, ez da, inolaz ere, modernotasunaren giltza, giza errealitatea oso nabarra delako... Dena den, gaiaren trataerak eginen du lan bat moderno edo anakroniko eta astun.

Distantziaren teorema berria aspaldiko kontakizunak berritze-ko modu egokia deritzeaigu. Aintzinako ipuin zeltiko-galziarren xarma hartzen diogu. Hain zuzen, gure ipuin eta erromantze askok irakurketa modernoago bat ukan dezake, egungoaren mintzoa eta fantasia eskainiz. A. Cunqueiro galziarrak honelako berrikakuntza aski egin zuen narrazio zaharrak zahagi berrietan sartuz...

Heriotzak, eta herioak, badu, noski, sarrera errelato hauetan, esperatzekoa zenez. *Loaren bezperan* ipuinean, zehazki, herioarekin jokua eta fabulazioa, itxuraz, gertakizun baten andanan ezarria. Ipuin freskoa eta makabroa ("Sagarrondo beso batek heldu zion gerrian zerman zinta urdinetatik, eta, kutxa hutsik lagata, adarrean zintzilik gelditu zen neska"). Eta ondoren bitxiaren eszenografia, asmakizunaren saretan bilbatua ("Neska piztu egin zela, eta ez zuen inork inguratu nahi"). "Baina hura hilik zegoen, eta jendeari irrintziak mututu eta oiloipurdiak txapaldu zitzaizkionean, arbolatik jaitsi eta lur eman zioten".

Gutun urdinak ipuinari *Marke-
ren alaba* erromantze zaharraren
usna zenbait hartzen diogu, na-
hiz egitura propioa eduki. Amo-
dioaren sareak, eskutitza bidez,
ilusioa desliluraz, oroipen patta-
lak eta itxaropenari ixten ez zaion
errematea Buenos Airesko bi-
dean...

Kapellmeister delakoa musi-
karen ardatzetik, autoreari hurbil-
leko zaion esperientzia baten il-
doa, agian... *Hilean behin, azken
igandean* ipuinean bezala, musi-
ka-akorde baten gozotasunezko
pasarte-adatsak, sotilki isuriak.
Suizidioa egunero hoska dela-

koan, iruditeria gaitzean, tren-
ren tematika profitatuz, "gurpil
azpian zegoen haragi pila hura
iraulitako tomatea iruditu zait"
makabroa. Ipuin osoa bortitza,
"baina gozamenerako giltzak bere
gorputzaren bihurtunetan gor-
deta".

Pako Aristik eskaintzen digun
errelato-bilduman zertzelada, zir-
to, ironia eta maitasun xuabe
anitz. Poesia ere ez zaio falta
prosari. Autoreak, ausaz, pre-
tentsiorik izan ez badu ere, ipuin
llaburren geografia urrian gauza
gustagarri franko eskaini digu,
beti solte eta beti malgu.

Luis Mari Mujika

PATXI ZABALETA, *Ukoreka*. Txalaparta argitaletxea, 1994, 409 or.

Patxi Zabaleta euskaltzain eta
idazle nafarrak bigarren eleberria
eskaintzen digu *Ukoreka* izenbu-
ruepan. Hedadura handiko ele-
berria zinez, ezen eta larehun
orriak erraz gaintitzen baiditu
hizki ez hain tipiaz.

Ukoreka nobelaren eszenate-
gia, nolabait, hurbilekoa egiten
zaigu, lehen zatian behintzat,
Fraisoron hasi eta Araitz eta La-
rraungo lurretan banatzen baita,
Araxes hidronimoa, *Azpirotz, Le-
zaeta* eta *Guntza* (tokizen asma-
tua) Nafarroa goi-mendebaleko
mugak argitan utziz. Guntza hori
izan daiteke *Gaintza* eta *Intzaren*

arteko sinkopa fabulatua... ("Ez
zekien oraindik Beñatek erreka
hark Araxes izena zuenik, baina
erreka ttiki bat besterik ez zenez
gero, bertan itozteko inolako
arriskurik ez zegoela uste zuen",
"Betirako. Guntza izena du he-
rriak eta Kexuri baserriak. Araiz-
ko haranean, Guntzaraino auto-
busean etorri ziren, Erramun eta
biak"). Eta Lezaetako *Bentaza-
harrearen* protagonismoa elebe-
rriaren lehen zatian, Azpirotz al-
dapa hasierako kokagunean
("Bentazarreak sukaldea eta
otordurik gabe ez din iraunen",
berekiko bezala hitzegiten zuen,

Erramuni begiratu gabe leihotik errepidera so"). Autobusa ere hurbilekoa egiten zaigu haurtzaroen ezaguturiko Aresoarraren antzekoa baita eleberrian azaldua, hots, gizakiak eta abereak autobus berean ferira joaten zirenekoa (abere *xeheak*, noski) ("Autobusak atzean aziendak eramateko tokia zeukan; luzeraren hirutatik bat edo; beste hirutatik bi pertsonak joateko aulkiak zituenekoa zen...").

Nobelaren haria aurrerantz doan heinean beste eszenategi urrunagoak (Iruñeako inklusa, komentua, ostatua, eta abar). Eleberriari lekukotasun erreala goa emanaz, oraindik, Nafarroan ezagun izan diren aita Olazararen, Intza, Riezu, aita Pedro Leitzakoa bezalako pertsonaiak.

Ukoreka eleberriak oinarri etnografiko sakon bat isladatzen du, errekurtsio hori ongi menderatzen duela autoreak, nahiz eta eleberriaren helburua nobela kontubrista osoro ez izan. Honez zertxobait geroago... Zabaletak maisuki menderatzen du pertsonaiei bizikide zaien giroa (bai tresna, aparailu, apero, ontziteria, abel mundua, eta beste aldeak). Sukaldea deskribatzean, adibidez: "Kexuriko sukaldea ilun samarra zen eta Beñatek Kote mahaiaren atzean, bularretik gora besterik ez zuen ikusten... Maria beko sua astindu eta berritzen ari zen. Ardangai pus-karen bitartez mantendua eduki-

tzen zuen... Gero hautsak kendu eta hauspoaren haizez astindu eta berriro sua biztu arte"). Ohatzea berriz: "Mantala bat zuten jantzi guztia. Eta lo egiteko kamaina, bi enbor eta tartean belar lehorra eta arto zurikinak, eta gainerako estalkiak". Eta hurrengo zehaztapenak iturri ondoan: "Lixua egiteko kuela, xorrota, errauts perrada eta zatarrak, lau habeko estalpean". Eta bide berdinetik, ohatzearen zertzelada etnografikoetara itzuliz: "Kamainak azpian iraskor iharra eta arta zurikina zituen, ongi zabaldurik". Etnografiara loturiko lexikoan (eta, nolabait, Orixek *Euskaldunak* poema nagusian eskaintzen digun adierazpenen ezagumen sakon batetik) *petrala* (jatorriz erromanikoa, latineko *pectorallem-etik*), *kuela*, *perrada*, *burduntzia*, *pertika*, eta beste hainbat.

Giroan ere nabarmen garaiko ahozketasunaren nagusitza kontakizunen aldetik. Eleberriko jendeak astirik du elkarri entzuteko eta belaunaldi batek besteari bere lekukotza luzatzeko, ipuin eta kontakizunen bidez... "Ba omen zen behin zurubi haundi bat, ibai zabal baten ertz batetik besteraino egin behar zuena... Eta? —galdetzen zioten denek. Askotan entzuna bazuten ere kondaira hura...". Molde honetako adierazpenak, noski, Beñat behin Iruñeara hurbiltzen denean, ematu egiten dira, eta bertan bizitzaren andanak garratzasuna, mugikor-

tasuna, akzioa, kontrajarrerak, amarrua, sentsualitate gordina, eta abar jasotzen ditu.

Idazkeraren aldetik aipagarri autoreak deskribapen fisiko edo somatikoeetan azaltzen duen trebetasun solte eta oparoa. Gehien kalparrak, ile-adatsak, hatzak, besoak, eta sentsualitatez ukituriko beste zehaztapenak han-hemen barreiatuta. Hona testu zenbait: "Beñatek atzapar latzak eta haundiak zituen bere adineko mutikoen aldean, atzazalka zikin samarrak eta ordurako sudurpean mostatxo pitin baten iluna nabari zitzaion", "...Luzanga zen, serail seraila, baina gaztea...". Zabaletak *luzanga* eta *seraila* epitetoak aski maiz deskribapenetan ("Soin luzanga eta seraila dardarka zebilen zotinen aiora..."). Ez dira, dena den, deskribapen barrokoak bereak, baina bai adierazgarriak, eta, bereziki, zehatzak. Eta oraindik: "Gakotz motz motza zen, masail gorri gorrikoa, baina trapatua eta bere atzaparrek burdinezko eskunarruz estalitakoak ziruditen", "Biluzik luze eta seraila, kalpar beltzaran sapats nahasia bizkarrean behera, zango zabal, eskuak gerrian...". Eta berriro goiko bi epitetoak: "Luzanga eta seraila zen, soin eder eta ongi taiututakoa. Bular lerdanak tente tenteak; kalpar beltzaran luzeak". Deskribapenak, maiz, herri tradizioetik jasoriko iturriaren usna: "Sosaren aipamen hutsa entzun bezain agudo, tinko gelditu zen, adi adi,

sugea ondoan sagua somatzen duenean bezelaxe". "Oilo biko-rrak" ere herri xumearen irudimenetik hartuta: "Don Paulori hotzikara bizkor eta luze bat jaitsi zitzaion lepotik onetaraino behin eta berriro. Oilo bikorrak atera zitzaizkion soin guztian zehar...".

Esanen nuke deskribapen hauek, modernoak baino gehiago, gardenak direla, eta euskal espresaera tradiziozko batean atonduak. Behar bada, sugerigarritasunezko ukitua falta zaie, baina plastikoak dira, behintzat...

Zehaztasun eta nabartasun bera jazkiak direla, garaiko indumentariaren ezagumen argia isladatuz. Deskribapenetan ez dago eskapismorik edo ihesketarik, lexiko oztopoak direla eta. Behar duenean adierazpen egokia dakar, eta kitto ("Txamarreta haundiegia zeraman, alde guztietatik petralak zintzilik eta aise nabaritzen zen ez zela berria, ezta berretzat egina ere; atorra zuria lepoan... Gainera artilezko galtzerdi lodiak, galtzak orpo eta zangoetan galtzerdietan bildurik eta abarken litzez estuturik zeuzkan", "Kapusai bat, bizkar gainean, sorbaldan beste gaineko estalki txiki bat zuelarik eta azpian txoraztez lotutako alkandora zuria. Galtza grisak, arraztodunak eta larruzko bota luzeak...").

Pertsonaietan apaiza nabarmenduko nuke, eleberrian elizgizonen presentzia kualitatiboa baita. Fraideen pasarteak garran-

tzizkoak dira ("Bere sotana luzean lanparoi haundi bat ikusten zen sabelaren lodiak aurre alde-rako bihurtune eginerazten zion toki bereberean", "Apaiz lodikote eta zahar hura urduri eta izerditan zutitu egin zen. Sakeletik musu zapi zuri bat atera eta doloztadura kendu gabe kopetako izerdia txukatu zuen". Hurbileko pertsonaia bezala, sakristauren karakterizazio zorrotz hau: "...Gizaseme makal eta goibela zen..., eta herriko sakristaua izateaz gainera, zurgina, leihoak jartzen zituena, haginak ateratzen zituena (*sacamueltas* benetakoa!), kalparra gizakiei eta ilea ardiei mozten ziena zen eta behi bat eta behorra bere gurdiaz zeukana". Beraz, herrisketako *fac totum* arlote horietakoa...

Eleberraren beste alde nabarietako *Benat*, eta lehenago *Kotte* elbarriari, atxikitako drama-kutsua. *Kotte* benetan gizaseme maitagarria bilakatzen da bere maluran eta deskrazian. Mariaren etsipen-areira ere ongi eramanda bere laburtasunean. Herria present gizon eta abereetan.

Kanposantuko pasarte erruralitate makabro baten koadro aparta, nire ustetan ("Behin zendua zuloan, ingurura begiratu zuen; langileak lozorroan zeudela ziurtatu zuen eta aitzurkada zehatz batez lepoa moztu zion hildakoari. Gero belar batzuetan aitzurra ongi garbitu zuen, burua kalparretatik zintzilik hartu, belar

haietan gorde eta berehala zenduaren burua egon behar zuen tokira lurra botatzen hasi zen". Hau dena Iruñeako hilerriko lurperatzaileak ongi moskortu ondoren... Ala ere, Zabaletarengan herioak eta malurak ez du jasotzen (beti erruralitate ondu baten andanan) García Márquez, Rulfo edo Cela batek testuari itsastendion erruralitate gordinaren xarma berezia... Zabaletaren jarrera askoz peto eta plastikoagoa da, irudimenaren lilurara gutiago makurtua. *Kexuri* etxe arlote eta errearen azalpenak ere badu bere garraztasun bizia, baina, agian, etnografiako kutsuan ematua gelditzen da, nolabait...

Bestalde, aipatzekoa eleberrian aski nabarmen dagoen alderdi sentsuala. Anaren gorabehera amodiozkoetan osoro present. Eta Zabaletak errealismo gordinera jotzen du, eskrupulurik gabe, behar denean... Bertan, jarrera ohikoen gain, intzestoa eta homosexualitate argi. Komentuko giro katramilatuan (eta gogora Humberto Ecoren giro nabarra bere *La Rosa* eleberrian) zehaztapen anitz ("Horra nola bi buruko txahalak edo sei hankako axuriak jaiotzen diren, senidea senidearekin estaliz gero", "Begira Beñat; hemengo fraide asko eta mutiko ugari eskarrekin musukatzen da eta batak besteari atzetik larrua jo edo xurgapena edo ukimenduak egiten dizkiotela jakinen duzu ba?", "...Eta hasperenak hasi zitzaizkion berriro arnas

hestutzen. Mutilak eskua hartu zion igurtzika eta bere barrabil zakutora eramán berriro. Ilunbean irri xehe ihes egin zion...". Behar bada, errealismo gaitzeko sentsualismoa da, zuzenedia, zakarregia, baina, nabarmenki, gurean ohiko izan diren lotsetatik urrundu. Dena den, bada beste sentimentalismo limuri, sugerikor, erdibidetakoa ere, bere lilura duena... Antza, errealismo gotorrezko sentimentalismo hau eleberriaren andana gaitzean sartzen da, eta alde horretatik ongi ahokutzen da.

Eleberriari akatsen aldetik, paisajismo baten alde sugerentearen gabezia aurkitzen diot, baina hau izan daiteke idazle batzuen hautapena, soilik. Eleberriaren errealismoa, agian, petoegia da, zeharbide eta narrazio sugestibo-giroan ez hain kokatua... XX. mende amaieran, noski, errealismoa ezin daiteke izan XIX. mende amaierakoa bezala. Tartean surrealismoa, sinbolismoaren jarrera arras subjektiboan lanketa eman da... Karakterizazio irmo eta trinkoak egitea, ordea, aukera ere izan daiteke, eta Zabaletaren idazkera gehiago makurtzen da errealismo zuzen batera.

Hizkeraren aldetik, nabarmen autorearen lehia euskara batua- ren ildotik, nahiz eta leitzarrak in-

gurugiroko mintzoaren zertzelada anitz eskaini. Zabaletaren euskara soltea, gardena eta malgua da, eta gehienbat ihes egiten du garbizalekeriatik, lokalismo gehiegikoen berrizte anakronikoetatik (etnografiakoa, eta derrigorrezko, lexiko kasuetan ezik). Behar bada, *farre* (*barre* ordez), *sumangile* (*surangila* ordez) hurbileko euskararen kontsezioak dira. Beste idazle nafar batzuen aparteko bidea ikusita, Zabaletarena euskara arautua- ren ildotan sartzen da, gehienbat. Lexiko aberatsa, baina gardena, gehiegizko fosiletara itzuri gabe. Eleberriak oreka on bat gordetzen du ulermenaren aldetik.

Ukoreka irakurrita, trilogia izateko bokazio duen eleberrian, hizkera eta tramaren aldetik (gogora Bentazarrea, Kexuri, Kotte, komentuko gorabeherak, Fraidearen heriotza, On Ximeno- ren pertsonaia bihurria, kanposantuko koadroa, Anaren amodio korapilotsua, Beñaten andana etengabeak...) sare on bat lortzen da, eta liburuan egun Nafarroan loratzen ari den literatura trinko eta oparoaren beste emaitza on bat da, eta hori dena hainbat nafarrentzat euskara hizkuntza arrotza eta inportatua izan bide den unean... Eskertzekoa eta mirestekoa.

Luis Mari Mujika